

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת נשא, תשס"ד
מספר 550מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ברכת הכוהנים - ב

בין כל הנושאים שבפרשה, ברכת כוהנים היא פרשה לעצמה. פרשה זו נאמרה לבית ישראל ביום כלות הקמת המשכן, לאחר ארגון מחנה ישראל איש על דגלו ושבטו, כשבאמצעו מוצב המשכן ומחנות הכהונה והלווייה סביבו. מיקומה של ברכת כוהנים הביא את המפרשים לחקור את עניינה של הברכה מעבר לפירושה המילולי. שני המדרשים שלהלן מציגים שני צירים שונים של פרשנות שיש להם מכנה משותף. המדרש האחד, המצוי בשיר השירים רבה, מלמד אותנו שבברכה זו ישנו סוד מיסטי הקשור בצורה זו או אחרת למילות הברכה ולמשמעותן (שיר השירים רבה ג, ו):

‘הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה’, ר’ ביבי בשם רבי אלעזר בר’ יוסי פתר קרייה בברכת כהנים, ‘הנה מטתו’, הנה מטותיו ושבטיו הוא מה דאת אומר (חבקוק ג: ט) שבעות מטות. ‘שלשלמה’, של מלך שהשלום שלו. ‘ששים גבורים סביב לה’, אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. ‘מגבורי ישראל’, שהם מגברין את ישראל. ‘כלם אחוזי חרב’, אמר ר’ עזריה דברים מבורכין בגבורה, יברכך ה’, יאר ה’, ישא ה’. ‘מלומדי מלחמה’, שהם נלחמים בכל מיני פורעניות שיש בעולם. ‘איש חרבו על ירכו מפחד בלילות’, שאפילו אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו מה יעשה ילך לבית הכנסת ויקרא קריאת שמע ויתפלל תפלתו וישמע ברכת כהנים ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקו. לפיכך מזהיר את בני אהרן ואומר להם ‘כה תברכו את בני ישראל’.

על פי המדרש הזה כתיבה מדויקת של הברכה ללא תוספת ומגרעת יש בה כדי להציל את האדם מכל מיני פורעניות, ואף אם רואה אדם בחלום שפורענות מתרגשת ובאה עליו, כאשר ייכנס למחרת לבית הכנסת וישמע ברכת כוהנים ויענה אחריה אמן - הוא מוגן ואין דבר שיכול להזיק לו. המדרש בהמשך לומד זאת ממילות הסיום של הכתוב: “ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם”, בדגש על המילה “ושמו”.

בכיוון זה מפרש הרלב"ג את משמעותה של ברכת כוהנים. גם הוא נשאר בתחום הסוד המיסטי של האותיות והמילים, ומציין כי אונקלוס לא תרגם בברכה דבר. למעשה אונקלוס תרגם את הברכה לארמית אך לא הוסיף עליה ביאור, ואילו בתרגום יונתן אין תרגום לברכה, ורק אחרי שהיא מובאת בעברית מוסיף עליה המתרגם הסברים. הרלב"ג (במ' ו: כג) מדגיש את חשיבות אמירת הברכה דווקא בלשון הקודש ולא בשפה אחרת, כיוון שבתרגום עלולים להפסיד את הסוד המיוחד הטמון במילות הברכה ככתבן וכלשונן:

למדנו שזאת המצוה היא לאהרן ולבניו לבד והוא לברך את ישראל בכל יום בזה האופן הנזכר בזה המקום. והנה לעומק זאת ההערה (=הכוונה) לא תרגם בה אונקלוס דבר. ‘כה תברכו את בני ישראל’ רוצה לומר בזה הלשון שהוא לשון הקודש והיה זה כן כי אם יעתיקו זה המאמר ללשון אחר אולי תפסד הכוונה ותבלבל. ובשם המפורש - שנאמר ‘ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם’.

עיקרה של הברכה טמון בהבנת השם המפורש, דהיינו ידיעת סוד שמו של הא-ל שבעזרתו ירד השפע האלוקי וישרה על בני ישראל. השפע האלוקי הזה הוא בעצם ההשגחה האלוקית המיוחדת בעם ישראל כאשר העם דבק בא-ל. כלומר, תפקידם של הכוהנים הוא ללמד את העם את השם המפורש שבהבנתו יכול להגיע כל אחד מישראל למעלת הדבקות בא-ל ובכך הוא יהיה מושגח באופן אישי: “ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם”, ר"ל שהכוהנים יסדרו סוד שמי על בני ישראל באופן שידעוהו כלם ואז אברכם מצד דבקות השגחתו בהם” (רלב"ג, שם).

היו עוד חכמים במאה השש עשרה שהסבירו את ברכת הכוהנים כפעולה הבאה ללמד את העם את סוד השם המפורש, כדי שבעזרתו יוכל השפע האלוקי לחול עליהם. כך למשל ר' שלמה לבית הלוי בספרו “דברי שלמה” מסביר כי הכוהנים, בעזרת השם המפורש המצוי בברכה, משמשים מעין צינור להורדת השפע האלוקי. כיוון שהכוהנים מושגחים יותר מהמון עם ישראל, בהיותם קרובים יותר לא-ל ולעבודתו, הם יכולים להאציל מן

השפע הזה על שאר העם על ידי אמירת הנוסח המיוחד של הברכה. בשמירה על נוסח הברכה כפי שהוא, ישנה גם אמירה של הכוהנים לעם שאין זו ברכתם שלהם, אלא ברכת הא-ל שהם המעבירים אותה אל העם. תפקידם של הכוהנים בברכה זו הוא תפקיד חינוכי בעיקרו- לכוון את ישראל אל המשפיע האמיתי שהוא ה' (דף קלט ע"א):

ולכן נצטוו אהרן ובניו להיותם מושגחים משרתי ה' דבקים עמו שהם יהיו המברכים לישראל ואומרו כה ר"ל בזה הלשון על ידי שם המפורש להורות שאין ברכותיהם באות במקרה רק בהשגחה מאת ה' ושפעו... ולפי שלא יחשוב החושב שהשי"ת צריך אמצעים כדי להטיב ולברך לזה אמר שאין הכוונה אלא שישמו את שמו על בני ישראל כלומר יכוננו ויאמרו לישראל שה' יתברך בעצמו ובכבודו משגיח בפרטות על האומה הנבחרת והוא ית' המברך אותם כי הם אינם רק מודיעים אל העם ששמו ית' הוא עליהם.

בהמשך רומז ר' שלמה לבית הלוי גם לדעה האחרת המובאת להלן שהברכה היא מעין סגולה שתפקידה לשמור את עם ישראל מן המזיקים, בין אם מזיקים אלה הם גרמי שמים או מזיקים אנושיים המקיפים את עם ישראל ורוצים להזיק לו באופן תמידי.

ציר הפרשנות השני מצוי במדרש אחר ועל פיו יש בברכה סגולה מיוחדת אלא שהיא סגולה מונעת (מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק ז ד"ה ויהי ביום):

'יהי ביום כלות משה'. ולמה כתוב תחלה ברכת כהנים ואחר כך הקמת המשכן, משל למלך שהשיא את בתו ושלטה בה עין רע ומתה, כשבא להשיא בת אחרת עשה לה קמיע כדי שלא יגע בה עין רע. כך כשנתן הקב"ה התורה לישראל ניתנה בפומבי, ושלט בה עין הרע ונשתברו הלוחות כמו שכתוב וישבר אותם תחת ההר, כשבא להשרות ביניהם המשכן מה עשה, כתב תחלה ברכת כהנים במקום קמיע כדי שלא תשלוט בה עין רע.

על דרך זו מסביר גם אברבנאל את משמעות הברכה, בהתחשב במיקומה בפרשה ובספר במדבר בכלל. לציווי על הברכה קדם סידור המחנות והחניה. כל עוד לא היה המחנה מסודר לא בלט ייחודו של עם ישראל ולא ניתן היה לאמוד את כוחו. אולם לאחר שמשה סידר את השבטים בסדר מסוים איש על דגלו, אפשר היה כבר להשקיף מלמעלה ולאמוד את המספר, לראות את כוחו, מבנה המחנה וכו', בדיוק כפי שעשה בלעם מאוחר יותר. מראה כזה מביא להבנה שלא די בכוח פיזי כדי לנצח את העם אלא צריך כוח אחר, אולי כח מאגי, כדי להביא עליו קללה ולהחליש את העוצמה המיוחדת שלו. לא מן הנמנע שהסדר המסוים הזה של השבטים מסביב, כשבאמצע מחנה כהונה ולוויה ובתוכו המשכן, היה בו כדי למשוך שפע. כל נשכח כי כל מעשה המשכן על כל מרכיביו וממדיו היה בו, לפי כמה מן המפרשים (למשל, אבן עזרא) כוח ויכולת להורדת השפע הקוסמי. לכן, הברכה המיוחדת של אהרן הכהן נועדה לנטרל כל אפשרות של השפעה שלילית על העם, מה שמכונה בלשון העם 'עין הרע'.

גם ר' מרדכי הכהן בספר דרשותיו "מר דרור" ממשיך קו מחשבה זה ואומר כי הברכות הללו הם קמיע שה' שם על בני ישראל באמצעות הכוהנים כדי שלא תשלוט בהם עין הרע (דף עו ע"א):

על ידי ברכות אלו הוא ממש קמיע שנתלה בכ' וזה שכתוב 'ושמו את שמי על בני ישראל' שבזה תולים ממש קמיע שמי על בני ישראל, 'ואני אברכם' שלא תשלוט בהם עין הרע. והגיד הכתוב שזה הענין נתקיים תכף שהוא אמר 'יהי ביום כלות משה' שבירכם קודם ה' יתברך שלא תשלוט בהם עין רעה ביום כלות משה.

עין רעה זאת תגרום לכך שהשפע האלוקי לא יוכל לעבור ולהגיע לעם ישראל, לא במאורע המיוחד של הקמת המשכן וחנוכתו ולא בעתיד. ההגנה מפני עין הרע קודמת להחלת השפע על ישראל, וברכת כוהנים משמשת מעין קמיע תמידי בעם ישראל, כדי שברכת ה' תוכל לדבוק בהם: "אפילו הטובה הבאה מאתו ית' והארת פניו אלינו צריך שתקדים ברכתו אליה כדי שלא תשלוט בה עין רעה" (דף עה ע"א).

ר' משה אלבילדה בספרו "עולת תמיד" מסביר כי הברכה הזו באה לציין את מעמדו המיוחד של עם ישראל, שהוא נתון להשגחה ישירה של הא-ל ולא על ידי גורמים אמצעיים כמו שאר אומות העולם. השגחה מיוחדת זו היא יוצאת דופן, או כלשונו: "דבר ימאנהו השכל", והיא נרמזת בברכה שאינה ברכת הכוהן אלא ברכת ה' המושמת בפי הכוהן, ויוצרת את הקשר המיוחד הזה בין ה' ובין ישראל (דף קפט ע"ב):

שהאומות כל דבריהם היתה הנהגתם ע"י הסבות האמצעיות הן עליות הן תחתיות. אמנם ישראל הם מונהגים בלי אמצעיים כלל והוא דבר ימאנהו השכל, וזה רמז הברכה כהנים.

המשותף לגישות שהבאנו הוא בהעלאתה של ברכת כוהנים לרמה של ברכה מיסטית, אם בשל הסוד שבאותיות ואם בשל היותה כקמיע נגד עין הרע. גם גישתו של אלבילדה רומזת לרעיון הראשון של הסוד, אם כי הוא מבטא זאת כמשהו שאינו נתפס בשכל, דהיינו שאינו בתחום ההיגיון.

פרופ' שאול רגב
חוג משולב ביהדות